

SURİYE İÇ SAVAŞININ YARATTIĞI BİR HALK ŞAİRİ: BAYIR BUCAKLI ALİ MOLLA MUSA*

A FOLK POET CREATED BY CIVIL WAR IN SYRIA: ALİ MOLLA MUSA FROM BAYIR-BUCAK

Mehmet EROL**

Bestami BOZOĞULLARINDAN***

ÖZ: Türkiye'ye sınırı olan ülkelerde çok sayıda Türk nüfus yaşamaktadır. Suriye, Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bu ülkelerden biridir. Suriye'deki Türk nüfusu Halep, Hama-Humus, Lazkiye ve Şam şehirlerinde yoğunlaşmıştır. Bu şehirlerden Lazkiye'de Bayır-Bucak Türkmenleri yaşamaktadır. Buradaki Türk nüfusa Bayır-Bucak denmesi yerleştikleri coğrafi alanla ilgilidir. Lazkiye'den Türkiye'ye sınırına kadar olan bölge Türkmen Dağı (Cebel-i Türkmen) olarak adlandırılır. Bu bölgenin deniz tarafında olan alan Bucak, dağlık kesiminde olan alan ise Bayır olarak adlandırılmıştır. Burada yaşayan Türkmenler de bu coğrafi adlandırmadan dolayı Bayır-Bucak Türkmenleri olarak anılmıştır. Suriye Devleti'nin uyguladığı ağır siyasi şartlara rağmen iç savaş sürecine kadar Türkmenler sözlü olarak dil ve kültürlerini koruyabilmişlerdir. Türkçe eğitim ve yayın yapmanın yasak olduğu Suriye'de doğal olarak yazılı bir Türk edebiyatı vücut bulamamıştır. Birkaç örnek dışında bütün Suriye'de olduğu gibi Bayır-Bucak Türkmenleri de kültürel kimliklerini sözlü olarak yaşatabilmişlerdir. Kültürel aktarımın sözlü yapılabildiği bu coğrafyada halk şairleri de nadir yetişmiştir. Bildirimizde Suriye'de yetişen bu az sayıdaki halk şairlerinden biri olan Bayır-Bucaklı Ali Molla Musa ele alınmıştır. 1970 yılında Bayır'a bağlı Gebere köyünde doğan şair, şiirlerinde Bayır-Bucak Türkmenlerinin dertlerini, şikayetlerini, beklentilerini ve vatan sevgilerini işlemiştir. Ali Molla Musa'nın şiirlerinde işlediği konular Suriye'de yaşanan siyasal gelişmelere paralel olarak değişiklikler gösterir. İlk şiirlerinde daha çok bireysel konuları işleyen şairin ilerleyen süreçte siyasal gelişmelerin de etkisiyle ulusal konulara yöneldiği görülür. Özellikle iç savaşın başlamasından sonra Türkmen yurdu Bayır-Bucak'ın durumu, memleket hasreti gibi konular şairin şiirlerinde daha çok yer bulmaya başlar. Yine bu savaş sürecinden sonra kaleme aldığı şiirlerinin teknik ve ifade yönünden güçlendiği görülür. Özellikle insan dışı varlıklarla diyalog kurduğu şiirlerinde Bayır-Bucak Türkmenlerinin sıkıntılarını anlatmıştır. Çalışmada Türkmen şairi Ali Molla Musa tanıtılmış, şiirlerindeki yapısal ve içerik değişimleri ele alınmıştır.

* Bu yazı 117K048 No'lu TÜBİTAK 1001 Projesi kapsamında Hatay-Yayladağı'nda yaptığımız derlemelerden elde edilen verilerle hazırlanmış olup 08-10 Kasım 2018 tarihleri arasında Çanakkale'de düzenlenen Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir.

** Doç. Dr. - Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Gaziantep - merol@gantep.edu.tr

*** Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Lisansüstü Öğrencisi/Gaziantep - bestboz@outlook.com

This article was checked by Turnitin.

Anahtar Kelimeler: Suriye Türkmenleri, Suriye iç savaşı, Bayır-Bucak, halk şairi, Ali Molla Musa.

ABSTRACT: *Many Turkish population lives in countries bordering Turkey. Syria is one of those countries that are intensive populated by Turkmen people. The Turkish population in Syria is concentrated in cities such as Aleppo, Hama-Homs, Latakia and Damascus. These cities are inhabited by Bayır-Bucak Turkmens in Latakia. The Turkish population to be referred to as Bayır-Bucak is related to the geographical area where they settle. Region up to the border to Turkey from Latakia is called Cebel-i Turkmen. The area on the sea side of this region is called Bucak and the mountainous area is named Bayır. The Turkmen living here were also called Bayır-Bucak Turkmens because of this geographic naming. Despite the heavy political conditions implemented by the Syrian State, until the period of civil war, the Turkmens were able to protect their language and culture verbally. In Turkey, where Turkish education and publication is prohibited, it was not possible to find a written Turkish literature. Apart from a few examples, Bayır-Bucak Turkmens, as in all of Syria, were able to live their cultural identities orally. In this geography where cultural transmission can be spoken verbally, folk poets have also rarely grown. In our paper, Ali Molla Musa from Bayır-Bucak, one of the few folk poets who grew up in Syria, was discussed. Born in 1970 in Gebere village of Bayır, the poet wrote about the problems, grievances, expectations and affection of the Bayır-Bucak Turkmens in his poems. The subjects of Ali Molla Musa's poetry vary in parallel with the political developments in Syria. It is seen that the poet who mostly handles individual subjects in his first poems has turned to more national subjects with the effect of political developments in the future. In particular, after the beginning of the civil war, the situation of the Turkmen country, the homesickness of the country begins to find more places in the poet's poems. The poems he penned after this war period are strengthened in terms of technique and expression. He explains the problems of Bayır-Bucak Turkmens especially in his poems, where he makes dialogue with non-human beings. In this paper, Turkmen poet Ali Molla Musa will be introduced and structural and internal changes in his poems will be discussed.*

Keywords: *Syrian Turkmens, Syrian civil war, Bayır-Bucak, minstrel, Ali Molla Musa.*

Giriş

Çalışmanın konusu Suriye'nin Lazkiye ili, Bayır-Bucak bölgesinden bir Türkmen halk şairi olan Ali Molla Musa olmakla birlikte şairin hayatında etkili olan Suriye iç savaşı ve bölge Türklerinin durumlarına kısaca değinmek yerinde olacaktır. Aralık 2010'da başlayan, uluslararası ilişkiler ve siyaset literatüründe Arap Baharı¹ olarak adlandırılan olaylar özellikle Libya ve Suriye'de bir iç savaşa sebep olmuştur. Yaklaşık bir aydır (Ekim 2018) ateşkes ortamının yaşandığı Suriye'deki olaylarda Mayıs 2011'den bu yana 400 binden fazla insanın öldüğü yahut kaybolduğu, 22 milyon nüfuslu ülkede nüfusun yarısının ise evlerini terketmek zorunda kaldığı uluslararası insani örgütler tarafından rapor edilmiştir².

Bilindiği üzere iç savaş öncesi Suriye'de Araplar dışında Türk, Kürt, Ermeni ve Çerkez gibi çeşitli etnik gruplar yaşamaktaydı. Kanlı iç savaş

¹ Yaygın şekilde Arap Baharı olarak adlandırılan hareketlilik başlarda Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerindeki halkların uyanışı olarak değerlendirilmiş; bu çerçevede Yasemin Devrimi, Arap Uyanışı, Arap Kiyamı, Facebook Devrimi, Wikileaks Devrimi gibi kulağa hoş gelen adlarla anılmıştır (Bu adlandırmalar ve olayların tahlili için bkz: İnanç, 2012; Sağsen, 2011; Donovan, 2011; Tekek, 2012).

² (URL-1)

sürecinde etnik kökenlerine bakmaksızın bütün Suriye halkı kayıplar vermiş ve yerlerinden olmuştur. Suriye Türkleri de savaşın en acımasız yüzüyle karşılaşan grupların başında gelir. Büyük çoğunluğu Anadolu Türklerinin devamı olan Suriye Türklerinin bölgeye gelişlerinin bin yıllık bir mazisi vardır. Savaş öncesinde Suriye'deki Türk nüfusunun 2- ile 3.5 milyon arasında olduğu tahmin edilmekteydi. Bu Türk nüfus Suriye'nin Halep, Hama-Humus, Lazkiye, Şam, Kuneytra, Rakka ve Tartus şehirlerine dağılmış durumdaydılar (Erol, 2012: 15-16). Burada, Suriye'deki Türklerin tarihlerine değinmeyeceğiz. Ancak bilinmelidir ki, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesiyle Suriye'den çekilmek zorunda kalan Osmanlı Devleti'nden sonra bugün sayıları milyonlarla ifade edilen Türk unsurlar kaderlerine terk edilmiştir.

Osmanlı'dan kopup Fransa'nın koruması altında bir devlet olan Suriye'de, kurulduğu günden bu yana Türkmenler yok sayılmış; ticaret, siyaset ve eğitimde önleri kesilmiş; yer yer yaşam alanları değiştirilmiş; Türkçenin kullanımı yasaklanmış; tarihî ve kültürel miras kaderine terk edilmiştir. Yetmiş yıldır bu şartlar altında yaşamak zorunda kalan Suriye Türkmenleri, iç savaşın başlamasıyla az da olsa görünür hâle gelmişlerdir. Denilebilir ki, iç savaş süreciyle birlikte unutulmuş Türkmenler gerek Türkiye'ye gelenler nüfuslarıyla gerekse askeri ve siyasi faaliyetleriyle bir nebze olsun bilinirlikleri artmıştır.

Suriye halkının genelinde olduğu gibi Türkmenler de savaş ortamının getirdiği her türlü olumsuzlukları yaşamaktadırlar. Çatışmaların başlamasıyla Halep, Lazkiye ve Şam'ın kenar mahallelerinde yaşayanların bir kısmı köylere sığındı³, bir kısmı ise başta Türkiye olmak üzere Lübnan ve Ürdün'e göç etmek zorunda kaldı. Şubat 2018 rakamlarına göre Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacıların sayısı 3 milyon 408 bin kişidir⁴. Bunlardan 350 bin kadarının Türk olduğu tahmin edilmektedir⁵.

Suriye'de kalan Türkmenler, bütün Suriyeliler gibi gıda, ısınma, temiz su, ilaç gibi temel yaşam malzemelerinin sıkıntısı içindedirler. İlaveten, bütün savaş zamanlarında olduğu gibi Suriye'de de türemiş olan soyguncu, vurguncu ve fidyeciler karşısında can güvenlikleri yoktur. Türkiye'nin Ağustos 2016'da gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı Harekatiyle Halep'in Kuzeyinde, Ocak 2018'de başlatılan Zeytin Dalı Harekatiyle da Afrin çevresinde belli ölçülerde güvenlik sağlanmış olmakla birlikte diğer bölgelerde henüz insanların temel yaşam malzemelerine erişiminde ve

³ Halep şehir merkezinde Höllük, Şeyh Hıdır, Mesakin Henano gibi mahallelerdeki Bab, Carablus, Mumbuç ve Azez ilçelerinde bulunan köylere; Lazkiye'de Cimmel Harası ve Sulayib gibi sahil şeridinde yaşayanlar Türkiye sınırındaki dağlık bölgeye, Şam'ın Cobar ve Hacerü'l-Esved mahallelerinde yaşayanlar ise Quneytra köylerine göç etmişlerdir. Söz konusu şehir merkezlerinde kalan Türkmen nüfusunun sayısı azalmıştır (Tarık Silo Cevzici, kişisel görüşme, 12 Nisan 2013).

⁴ (URL-2)

⁵ (URL-3)

güvenliğinde sıkıntılar sürmektedir. Bu manzara karşısında Türkmenler, yaşadıkları bölgelerde can ve mal güvenliğini sağlamak; savaş sonrası yönetimde siyasî, sosyal ve kültürel haklarını elde etmek için askerî ve siyasî⁶ yapılanmalara gitmişlerdir⁷.

Mevcut durum baskıcı Baas rejiminin ülkeyi taşıdığı bir sonuçtur. Aslında Beşar Esad döneminin 2004 ile 2010 yılları arasında izlediği politikalar ülkede bir rahatlama sağlamış; azınlıklara birtakım haklar verilmeye başlanmıştır. Özellikle Suriye hükümetinin Türkiye ile iyi ilişkiler kurması Suriye’de yaşayan Türkleri ümitlendirmiştir. 2004 yılından başlayarak Suriye üniversitelerinde Türkçe derslerinin verilmesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin kurulması, karşılıklı ziyaretlerin artması sonucunda Arapça da olsa Türk kimliğini vurgulayan telif ve tercüme birkaç eser basılabilmektedir⁸. Osmanlı’dan sonra günümüze kadar kısa ömürlü birkaç gazete⁹ dışında Suriye’de Türkçe matbuatın yasaklanması ülkede entelektüel bir Türk elitinin oluşmamasına sebep olmuş; son

⁶ Siyasi oluşumlar: Suriye Türkmen Kitleleri (Şubat 2012), Suriye Demokratik Türkmen Hareketi (Mart 2012) Suriye Türkmenleri Platformu (Aralık 2012), Suriye Türkmenleri Meclisi (28-31 Mart 2012). Askeri oluşumlar: Türkmenlerin oluşturdukları askeri birlikler Halep ve civarı ile Bayır-Bucak bölgesinde yoğunlaşmıştır (Ali Beşir, kişisel görüşme 2 Nisan 2013). Bunlardan Türkmen Dağı bölgesindekiler uzun müddet direnmişler, geçici mevziler kazanmışlarsa da 2017’den sonra dağılmışlardır.

⁷ Çatışmaların başladığı günden bu yana bütün Suriye’de 10 bine yakın Türkmen’in öldüğü 200 kadar da Türkmen’in çarpışmalarda şehit olduğu tahmin edilmektedir (Ali Beşir, kişisel görüşme 2 Nisan 2013).

⁸ Sözü edilen eserler şunlardır:

Muhammed Hayr İyd (2004), Uyunu’l-zaman Limen Sekenü’l-Colan Min Aşairi’t-Türkman, Dımişk (*Colan’da yaşayan Türk Aşiretleri* şeklinde tercüme edebileceğimiz bu çalışma telif bir eser olup Golan’da yaşayan Türk aşiretlerinin soy ağaçlarını vermektedir.

Ahmed Hamdi (2006), El-Oğuz El-Türkman, Dımişk (Eser, Faruk Sümer’in Oğuzlar kitabının Arapçaya tercümesidir).

Hişam Şabani (2006), Ahbaru İmbaratoriyetü’l Gök Türk Min Meseletü Tonyukuk: Dımişk (Tonyuk yazıtının Arapçaya tercümesidir).

Dr. Usame Ahmed Türkmani (2007), Tarihü’l-Etrak ve’t-Türkman, Humus (*Türkler ve Türklerin Tarihi: Genel Türk tarihi hakkında Arapça olarak yazılmış bir eserdir. Mevcut eserler içinde akademik sayılabilecek tek çalışmadır.*)

Mahmud Emin Ağa (2008), Muhtaratu Mine’l-Şiir El-Türkiyye, El-Kadim ve’l-Muasır, Dımişk (*Türkiye’nin eski ve yeni şiir antolojisi: Çeşitli kaynaklardan derlenen bu çalışma, Türkiye sahasında yapılmış yayınlardan derlenmiş bazı eski ve yeni Türk şiiri örneklerinin Arapçaya tercümesidir.*)

Mahmud Emin Ağa (2008), Nabazatü’n-Türkmaniyye: Türk Çırpıntıları, Lazkiye (Bayır-Bucak Türklerinden olan şair, bu eserde şiirlerini Arapça ve Türkçe olarak olarak yayınlamıştır).

⁹ 1922-1936 yılları arasında Suriye’de bazı gazete ve dergilerin Arap harfleriyle Türkçe olarak basıldığı görülür. İlk olarak Halep’te 1922’de, “Doğru Yol” gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. 1929 sonuna kadar yayınlanabilen bu gazete, “Yüzellilikler”den olan Refik Halit, Hasan Sadık ve Celal Kadri tarafından çıkarılır. Daha sonra yine Halep’te “Vahdet Gazetesi” ve haftalık “Yeni Mecmua” yayınlanmış ve bu dergi “Yeni Gün” adını alarak 1936’ya kadar yayın hayatına devam etmiştir. Hatay’ın bağımsızlığını kazanması ve Türkiye’nin bir ili olmasının ardından Suriye’de her türlü Türkçe yayın yasaklanmıştır (Erol, 2014: 179; Gömeç 2003: 381).

zamanlardaki bu tür çabalar da yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla Suriye’de yazılı bir Türk edebiyatı gelişmemiş;¹⁰ Suriye Türkmen edebiyatı, sözlü kültür ortamında yaşatılmaya çalışılan geleneksel halk edebiyatı ürünleri ile sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda çalışmamıza konu ettiğimiz halk şairi Ali Molla Musa, halk şiiri tarzında yazdığı şiirlerle Suriye Türkmen edebiyatının yaşayan nadir temsilcilerinden sayılabilir.

1. Ali Molla Musa’nın Hayatı

Ali Molla Musa, 22 Kasım 1970 tarihinde Suriye’nin Lazkiye ili, Gebelli beldesine bağlı Gebere köyünde doğar. Halil Molla Musa ve Güllü Karahasan çiftinin evliliklerinden dünyaya gelen on iki çocuktan ikincisidir. İlk ve orta öğrenimini Gebelli’te tamamladıktan sonra maddi imkansızlıklar yüzünden okuyamaz. Soyu, Osmanlı döneminde Gebere köyüne gelip hocalık yapan ve sonra buraya yerleşen Karamanlı Musa’ya dayanır. Büyük dedesinin Molla Musa diye anılması bu aileye sonradan soy adı olmuştur. Askerliğini Suriye Ordusu’nda 1990-1992 yılları arasında tankçı olarak yapar ve 1995 yılında eşi Fatma Hanım ile evlenir. İki oğlu olan şair, 1996’da yangın gözetleme memuru olarak işe başlar. Bu görevi sırasında orman gözetleme kulelerinden dürbünle gizlice Türkiye karakollarındaki Türk bayrağını gözetleyerek anavatan hasretini dindirir.

Suriye iç savaşı başladıktan sonra 2012 yılında Hatay’ın Yayladağı ilçesinde bulunan Geçici Barınma Merkezi’ne ailesini yerleştirir ve kendisi Türkmen Dağı’ndaki (Bayır-Bucak) mücadeleye katılır. Dört yıl boyunca cephede tank atıcılığı görevini üstlenir. Kendisiyle yaptığımız görüşmede, o bölgedeki Türkmenler arasında tanklardan anlayan tek kişi olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı rejimden ele geçirilen tankların bakım, onarım ve top atıcılığı görevi kendisine verilmiştir. Ayrıca cephede açılık ve imamlık da yapar. Rahatsızlığı sebebiyle dört yıl sonra Türkmen Dağı’ndaki görevini bırakarak 2016’da Türkiye’ye geçer. Ali Molla Musa, Türkiye’ye geldikten sonra cephede verdiği mücadeleyi bir başka boyuta taşıyarak Türkmen Davasını şiirleri, hatıraları ve fikirleriyle tanıtmaya çalışır¹¹. Bugün Hatay’ın Yayladağı ilçesindeki Geçici Barınma Merkezi’nde ailesiyle birlikte yaşayan şair, geçimini sıvıcılık ve kunduracılık yaparak sağlamaktadır.

2. Âşıklık Geleneği Bağlamında Ali Molla Musa

¹⁰ Daha önce Halep Türkmenleri arasından birkaç halk şairi tespit edilmiş olsa da bunlar dar bir bölgede tanınmıştır (Erol, 2012; 157-224; 2017, 57-70).

¹¹ Ali Molla Musa Türkiye’ye geldikten sonra üniversiteler ve belediyeler tarafından düzenlenen etkinliklere katılır. Bu etkinlikler arasında Konya Selçuk Üniversitesi’nce 2016’da düzenlenen “Gök Bayrak Kan Ağlıyor” konferansı, Mersin Üniversitesi’nce 2017 yılında düzenlenen “Suriye Türkmenleri Şiir ve Türkü Gecesi”, Mersin Büyükşehir Belediyesi tarafından 2018’de düzenlenen “16.Uluslararası Karacaoğlan Şiir Akşamları” ile Manisa, Denizli, Isparta, Antalya ve Karaman’da üniversiteler ve belediyelerce düzenlenen etkinlikler sayılabilir. Ayrıca, Kanal 32’de “Gülkent’te Bugün” isimli TV programa konuk olarak katılmış, Kanal A’da Albayrak şiiri yayımlamıştır.

Halk edebiyatının manzum ürünlerini ortaya koyan şairlere ne ad verileceği konusunda bir fikir birliği yoktur. Bu sahanın temsilcilerinden ozan, âşık, saz şairi, halk şairi, halk ozanı, meydan şairi, çöğür şairi, Hak âşığı, bâdeli âşık gibi isimlerle söz edilir. Bunlar pek çok yönden birbirlerine benzerken, bazı özellikleri dolayısıyla da birbirlerinden ayrılırlar (Oğuz, 1994: 24; Kaya, 2010: 73-74). Bu çerçevede soy adını mahlas olarak seçen Ali Molla Musa, bâde içmemiş, geleneksel anlamda bir ustası olmamış ve saz çalamamaktadır. Ancak geleneksel halk şiiri tarzında eserler verebilmesinden dolayı Ali Molla Musa'yı halk şairi olarak anmanın uygun olacağı kanaatindeyiz.

Şairin yetiştiği ortamda bilindik anlamda bir âşıklık ve halk şiiri geleneğinden söz edilemez. Gerek Suriye'nin uyguladığı baskılar gerekse saz çalmanın ayıplanması, hatta günah sayılması, geleneğin canlı kalmasını engellemiştir. Yine de onun şiire heves duymasında etkili olan yaşanmışlıklar söz konusudur. Şair, ilk olarak babasının ve çevresindeki büyüklerin okuduğu Hz. Ali Cenknâmelerinden etkilendiğini ifade etmektedir. Ayrıca 16 yaşında kasetlerden ezberlediği Âşık Reyhani anlatması olan Ali İzzet Hikâyesi (Hüseyn ile Senem) ile Murat Çobanoğlu anlatması Perişan Sultan ve Köroğlu hikâyeleri onun şairliğe heves duymasında etkili olmuştur¹². Bu bağlamda Ali Molla Musa'nın *ikincil sözlü kültür ortamında* (Ong 2014: 23-24) yetişmiş bir halk şairi olduğunu söylemek mümkündür.

Cenknâmeler ve halk hikâyeleri dinleyerek halk şiirine yatkınlığı artan Ali Molla Musa, şiir hayatına 1994'te yazdığı ilk şiiri olan "Yoksul İnsanın Sözleri" ile başladığını ifade etmektedir. Şair, o günlerde nişanlıdır ancak fakirlikten dolayı bir türlü düğün yapamaz. Nişanlılığın uzaması köy yerinde dedikodular ve baskılara sebep olur. Duruma üzüldüğü bu ilk şiirini önce türkü şeklinde söyleyip sonra kaleme alır.

Ali Molla Musa bir şiiri oluşturma sürecini "Şiir, benim için bir olayın fotoğrafını çekmek gibi; etkilendiğim bir şey yaşadığımda aklıma gelenleri önce türkü olarak -ezgili- söylerim, sonra bunu kâğıda yazarım." şeklinde ifade etmektedir. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere şair hazırlıksız şiir söyleyebilmektedir. Bu tür bir irtical şairin ezberlediği halk hikâyelerinin manzum kısımlarını sık sık ezgili şekilde okumasıyla ilişkili olmalıdır. Gelenekteki sazın işlevinin eksikliğinin ezgiyle giderilmeye çalışıldığı da düşünülebilir.

Ali Molla Musa'nın ulaşabildiğimiz 80 şiiri mevcuttur. Latin harflerini iyi kullanamadığından şiirlerini deftere Arap harfleriyle kaydetmiştir. Bu

¹² Şair, bu hikâyeleri hâlen anlatabilmekte ve türkülerini ezgili şekilde okuyabilmektedir. Gençlik yıllarında aile toplantılarında ve tarlada iş yaparken bu hikâyeleri defalarca anlatmış ve türkülerini söylemiştir. Sesinin güzel olması kendisine rağbeti arttırmıştır.

şiiirlerin büyük çoğunluğunu 2011'den sonra kaleme almıştır. İlk şiirini yazdığı 1994 yılından cepheye gittiği 2012'ye kadar sadece 6-7 şiir yazdığını belirten şair bunun sebebini şöyle izah etmektedir: “Suriye’de eskiden rejimden çekinirdik. Yazdığımız şeyler bulunup okunur da başımıza bir şey gelirse diye. Bir de eskiden Türkçemin iyi olmadığını düşürdüm. Cepheye gittikten sonra durum değişti. Orada gördüklerim, yaşadıklarım dilimi çözdü.” Bu sözlerinden iç savaş sürecinde tanık olduğu olayların Ali Molla Musa’nın şairliğini şekillendirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca son yazdığı şiirlerin gerek şekil gerekse anlatım yönünden öncekilerden daha iyi olduğu görülür. Bu durum, onun şiirle daha fazla meşgul olmaya başlamasıyla açıklanabilir.

Ali Molla Musa sosyal medyayı etkin şekilde kullanmaktadır. Kendi adıyla açtığı facebook sayfasında şiirlerini ve katıldığı etkinliklerle ilgili haberleri paylaşmaktadır.

3. Ali Molla Musa’nın Şiirlerinde Şekil, Dil ve Üslup

Ali Molla Musa şiirlerinde genellikle 8, 11 ve 13’lü hece ölçüsünü kullanmıştır. Bazı şiirlerin hece sayılarında bozukluklar görülür. Şiirlerin dörtlük sayısı 3 ile 18 arasında değişmekte olup koşma ve destan biçimlerinde oluşturulmuşlardır (iki şiiri beşer mısralı bentlerle kurulmuştur). Kafiye örgüsü olarak aaab, cccb...; abab, cccb...; aaabb, cccbb... gibi düzenleri tercih ettiği görülür.

Şair, Bayır-Bucak ağzıyla şiir söylemesinin ve konuşmasının anlaşılamayacağı endişesiyle Türkiye Türkçesi ile şiirlerini söylemeye ve konuşmaya özen gösterdiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte şiirlerinde yer yer Suriye Türkmen Türkçesinin Bayır-Bucak ağız özelliklerini yansıtan *yiğirmi*, *batata*, *hemin*, *alamıyom*, *yoktursa*, *karahr*, *gidek*, *tutamak* gibi kelimeleri kullandığı da görülür.

Ali Molla Musa şiirlerinde günlük konuşma dilinde sade bir üslup kullanır. En başarılı şiirleri, söz sanatlarından teşhis ve intakı kullandığı şiirleridir. Kişileştirdiği insan dışı varlıklarla dertleşir, onlara sorular sorar. Bilindiği üzere *icrada diyalog* Türk halk şiirinin devamlılığını sağlayan unsurlardan biridir (Günay 1992: 5-6). Şair kimi zaman bir arı ile, kimi zaman bir koç ile, kimi zaman bir gül ile, kimi zaman da bayrak ile konuşur; bunlara sorular sorarak Türkmenlerin yaşadığı sıkıntıları ve ruh hallerini anlatır. Örneğin, “Söyle Koçum Neden Kalp Krizinden Öldün” bu üslupla söylediği şiirlerden biridir. Şiire konu olan olay şöyle gelişmiştir: Şairin, bir arkadaşının gözü gibi baktığı koçu sebepsiz yere ölür. Hayvanın ölüsü veterinerine gösterilir. Veteriner, koç için “kalp krizinden ölmüş” teşhisini koyar. Şair, bu olayı duyunca, koçun kalp krizi geçirmesine sebep olan olayları koça sorular sorarak öğrenmeye çalışır. Aslında şairin istifham sanatı yaparak sorduğu sorulara cevap beklentisi yoktur. Savaşta şahit olduğu dramları etkili bir şekilde anlatabilmek için böylesi bir tekniğe başvurur.

Bir köşede oturdun da işsiz mi kaldın
Yoksa ocağın mı söndü aşsız mı kaldın
Sürülerin mi dağıldı başsız mı kaldın
Sen de benim gibi bunalıma mı girdin
Söyle koçum neden kalp krizinden öldün

Bir ev kurmak ömrümün yarısını mı aldı
Yoksa kuzuların altında mı kaldı
Parçaları kedi köpeğe yem mi oldu
Enkaz altından çıkıp bunları mı gördün
Söyle koçum neden kalp krizinden öldün

Kuzun hangi zindandadır bulamadın mı
Enkaz altından sesini duyamadın mı
Yoksa denizlere mi düştü göremedin mi
Organ mafyasından haberini mi aldın
Söyle koçum neden kalp krizinden öldün

Kelepçe vurup el ayağın mı bağlandı
Kızın önünde tecavüze mi uğradı
Hanımın testere ile mi doğrandı
Yoksa bu manzaraya seyirci mi kaldın
Söyle koçum neden kalp krizinden öldün

Vatanını satıp yaktılar mı özünü
Yoksa şiş kızdırıp oydular mı gözünü
Öpmeye kıyamadığın bir tek kuzunu
Kızıl kan içinde parça parça mı buldun
Söyle koçum neden kalp krizinden öldün...

Elif okumak bilmeyen mi geçti başa
Hırsız arsız kaçakçı oldular mı paşa
Sonucunu bilmediğin kanlı savaşa
Elinde neyin varsa verdin mi geldin
Söyle koçum neden kalp krizinden öldün

Molla Musa bu soruları sordu saydı
Sarhoş değildi önündeki bir bardak çaydı
Şu yalan dünya soysuzun insanlık kaydı
Boşa kurban olmak hayaline mi daldın
Söyle koçum neden kalp krizinden öldün

4. Ali Molla Musa'nın Şiirlerinde Muhteva

İlk yazdığı şiirlerinde bireysel konuları işlemiş olsa da Suriye Türklerinin savaşta yaşadıkları sıkıntılar Ali Molla Musa'nın şiir evreninin sınırlarını belirleyen esas unsurdur. Suriye Türklüğünün özellikle de Bayır-Bucak Türklerinin savaş sırasında verdikleri ölüm kalım mücadelesi, yaşanan dramlar, Türkiye'ye duyulan özlem gibi konular onun şiirlerinde ön plana çıkar. Şiirlerinin büyük çoğunluğu âdetâ millî bir şuurun sesi gibidir. Ali Molla Musa'nın şiirinde işlediği ikinci ana konu din olgusudur. Çoğu zaman bu iki konu şiirlerde iç içe geçmiş şekildedir. Aşk konusu, bir iki örnek dışında onun şiirlerinde yer bulamamıştır. İlk gençlik çağında âşık olduğu eşi Fatma Hanım'a şiirler yazmış olsa da yaşanan iç savaş ortamından dolayı bu konuya fırsat bulamamış; vatan, millet ve bayrak aşkı kişisel aşkının yerini almıştır.

Az da olsa eleştirel şiirleri mevcuttur. Bu tür şiirlerinde çevresinde gördüğü çarpıklıkları ve kültürel yozlaşmayı dile getirir. Suriye'de yetişmiş olsa da Türkiye'deki gelişmelere duyarsız kalmamıştır. 15 Temmuz, referandum, millî mutabakat gibi güncel ve siyasi meseleler üzerine de şiirler yazmıştır. Bu bağlamda Ali Molla Musa'nın şiirlerini millî konulu, dinî konulu, eleştirel konulu, güncel ve siyasi konulu olmak üzere dört başlık altında değerlendirmek mümkündür.

Millî Konular

Millet; dil, tarih, din, vatan, bayrak ve kültür ortak paydalarında birleşen insanlar topluluğudur. Başka bir deyişle millet, ortak değerler etrafında birleşebilen ve yeri geldiğinde bu değerleri koruma adına her türlü fedakarlığı yapabilen insanların bir araya gelmesiyle oluşur. Yukarıda değinildiği üzere Ali Molla Musa'nın şiirlerin mihverini millî konular oluşturur. Şiirlerinden anlaşıldığı üzere, onun için vatan hem Türki'ye hem de doğup büyüdüğü yer olan Bayır-Bucak'tır. Millet, hangi coğrafyada yaşarsa yaşasın Türk milletidir. Bayrak, ay yıldızlı Türk bayrağıdır. Tarih; Osmanlı'dır, Selçuklu'dur, Oğuz'dur.

Ali Molla Musa, çocukluğundan beri uzaktan özlem duyduğu Türk Bayrağı'na bütün kalbiyle bağlıdır. Dolayısıyla Türk bayrağı şiirlerinde önemli bir yer tutar. O, Türk bayrağını asırlara şahitlik etmiş canlı bir unsur olarak düşünür. En sıkıntılı anlarında bayrakla konuşur, dertleşir ve ondan yardım bekler. Pek çoğunda olduğu gibi şairin bayrak üzerine yazdığı şiirlerde de yaşadığı olayların tetikleyici mahiyette olduğu dikkatimizi çekmektedir. Örneğin cephede olduğu günlerde Kulcuk köyü rejimin uçakları tarafından vurulur. Yıkılan binalarda enkaz altında kalan Türkmenler olur. Ali Molla Musa ve arkadaşları kazma kürekleri alıp enkaz altında can veren Türkmenlerin parçalanmış bedenlerini çıkarmaya çalışırlar. Akşam sekizden sabaha kadar bu çalışma sürer. Orada bulunan Türk bayrağının altına giden şair, "Mazlumların Dileği" başlığını koyduğu şiirini ezgili şekilde söylemeye başlar:

Ey iki hilali batan şanlı Albayrak
Dalgalan ki o iki hilal yeniden doğsun
Bütün Türk, Türkmen ediyor merak
Dalgalan ki aramızdaki sınır yok olsun
Dalgalan ki o iki hilal yeniden doğsun.

Bilirsin sen rengini nerden aldın
Görmez misin olanı, nerde kaldın
Ulu bir güç olarak akla geldin
Dalgalan ki düşmanlarının rengi solsun
Dalgalan ki o iki hilal yeniden doğsun.

Uyan bak etrafına neler oluyor
Torunlarının yurduna Mecuslar doluyor
Cesetleri kanları yerde kalıyor
Dalgalan ki torunlarının yüzü gülsün
Dalgalan ki o iki hilal yeniden doğsun...

Âşığın “Albayrak” isimli şiirini yazmasında da etkili olan bir yaşantı mevcuttur. Ali Molla Musa'nın cephede tank atıcılığı yaptığı yukarıda belirtilmişti. Rahatsızlığı sebebiyle bu görevi yetiştirdiği silah arkadaşlarına devreden şair, o sıralarda eşinden bir telefon alır. Yayladağı'nda kampa bulunan âşığın eşi devletten yardım alabilmek için kampa kayıt yaptırmaları gerektiğini söyler. Bir taraftan hastalık, bir taraftan da eşinin ısrarıyla kampın olduğu Yayladağı'na geçer. Kampın kapısında dalgalanan Türk bayrağını görünce çekinmeden bayrağa bakabildiği için şükreder. Kampın kapısında oğlu kendisini Arif Nihat Asya'nın “Bayrak” şiirini okuyarak karşılar. Bu duygularla “Albayrak” isimli şiirini kaleme alır.

Sen ecdadımın kanından rengini aldın
Bize de gölgende bir yer ayır Al Bayrak
Durmadan dalgalandın semalarda kaldın
Bize de gölgende bir yer ayır Al Bayrak

Bu mavi gökyüzü hayrandır sana
İzin ver bakayım sana ben kana kana
Dalgalanışın huzur veriyor cana
Bize de gölgende bir yer ayır Al Bayrak...

Millî konular bağlamında şairin işlediği unsurlardan biri de vatandır. Bütün Suriye Türklüğü hem yaşadığı toprakları hem de Türkiye'yi vatan olarak görmüşlerdir. Savaşın başlamasıyla Bayır-Bucak Türkleri de ikinci vatanları gördükleri Türkiye'ye sığınır. O günlerde sınırda mahşeri bir kalabalık vardır. Türk Devleti teröristler ile Türkmenleri ayırmak için kapıda bazı işlemler yapmaktadır. Bu sırada Türkmen ailelerinin perişan durumunu gören âşık “Türkmen Türkiye'den Ne Bekliyor” isimli şiirini

kaleme alır. Bu şiirinde Türkiye tarafına geçecek olan Türkmenlerin adeta bir fotoğrafını çeker. Bayır Bucak Türkmenleri yurtlarını kaybetmiştir, mallarını mülklerini yitirmişlerdir. Bu şartlar içerisinde sınırın ardındaki soydaşlarından beklentileri vardır:

Dinleyin Türkler Türkmen'in halini
Ayrılık bükmüş onların belini
İhtiyarı, genci, kızı, gelini
Yanınızda bir zaman kalabilir mi?

Türkmen'im sizlere yazdım bir yazı
Zaten Türkmen'in Türk'e bağlıdır özü
Hiç başka devlet görmemiş gözü
Gözleri de sizlere bakabilir mi?

Ak günlerini kâfir eylemiş kara
Yıkılmış evleri verilmiş nâra
Açılmış içlerinde derin bir yara
Yanınızda yaraların sarabilir mi?...

Ali Molla Musa Suriye'de doğup büyümüştür. Her ne kadar Türkiye'de güvende olsa da yetiştiği topraklara özlem duyar. Pek çok şiirinde bu özlemine dile getirir:

Kalkın gidek Türkmen eli
Evlerimiz bizi bekler
Hepimiz biliyok yolu
Köylerimiz bizi bekler

Mekân tutamak burada
Er meydanı var orada
Ana kuzuları yörede
Dağlarımız bizi bekler...

Savaş ortamının yarattığı kargaşa ve çaresizlik Türkmenleri de etkilemiştir. Şair "Gelin Türkmeneli Birlik Olalım" şiirinde olduğu gibi pek çok şiirinde Suriye Türklerini birlik olmaya ve topraklarını savunmaya çağırır:

Elde fırsat dilde ruhsat var iken
Gelin Türkmen eli birlik olalım
Hayatımız çadırda dar iken
Gelin Türkmen eli birlik olalım...

Şehitlik hem dinî hem de millî açıdan kutsal kabul edilen bir mertebedir. Ali Molla Musa, bir taraftan Türkmen gençlerini millî değerleri savunmak için "ya şehit ol ya gazi" sloganıyla cepheye çağırırken, diğer taraftan Türkmen davasında şehit olanları ve yakınlarını unutmaz:

Gururludur diktir başı
Gül adlıdır gençtir yaşı
İlk şehidin kız kardaşı
Yasemin şehit bacısı

Huri yüzlü tıfil boylu
Altın kalpli melek huylu
Türkmen kızı asil soylu
Yasemin şehit bacısı...

Dinî Konular

Yukarıda ifade edildiği gibi şair, millî ve dinî konuları pek çok şiirinde birlikte işlemiştir. Bunun yanında dinî hislerle yazılmış şiirleri de mevcuttur. İlahi türünde yazdığı ve ezgisiyle okuduğu “Giremezsin” şiiri cennete girmek için yapılması gereken dinî rükünleri anlatır:

Hak Tealâ cennetine
Salmayınca giremezsin
Tevhit ile şahadeti
Çalmayınca giremezsin

Asırlar olsa da yaşın
Göklere değse de başın
Yiğirmi dörtteki beşi
Kılmayınca giremezsin...

“Nasihat” şiirinde ise insanın dünyaya geliş amacını sorgulamasını ve iman için yerine getirilmesi gereken şartları dile getirir:

Hak Teâlâ seni neden halk eyledi
Bu soruya kardaş bir cevap ara
Kul olasın diye sana söyledi
Cevap budur dostlar Kur’an’a göre

Kelimeyi tevhit şahadet dinimizin başı
On beş yaş mükellef olmanın yaşı
Bu yaştan sonra iman etmeyen kişi
Koymuş olur kendi başını zora...

Eleştiri

Toplumda yolunda gitmeyen işler, yöneticilerin sebep olduğu sıkıntılar, iktidar hırsı, yoksulluk, çaresizlik gibi konular tarih boyunca halk şairleri tarafından dile getirilmiştir. Ali Molla Musa da toplumda ve çevresinde görmüş olduğu aksaklıkları eleştirmiştir. Başlarda bir düzen içinde Türkmen Dağ’ında verilen mücadele, sonradan bölgeye gelen Selefî gruplar yüzünden bozulmuştur. Şair, birliğin bozulmasından bu gurupları

ve bunlara inanları sorumlu tutar. “Halimiz” şiirinde bu durumu şöyle eleştirir:

...İnkârın küreği, küfrün kazması
Ak Deniz’de kafirin azması
Vehhabi’nin gelip dini bozması
Yenik pehlivana döndürdü bizi...

Saç sakal uzatıp bürünen posta
Kafir diyor ana-babaya, kardaşa, dosta
Bedende sağlıklı ama akılda hasta
Har vurup harman gibi savurdu bizi...

Der Molla Musa tarihi geçirin gözden
Görünen budur ki kopmuşuz özden
Zalimlerin azması hep bu yüzden
Ruhsuz ceset gibi devirdi bizi

Şairin eleştirdiği bir konu da savaş ortamında yaşanan ve şahit olduğu usulsüzlüklerdir. Tutulmayan sözler, çıkarları peşinde koşanlar, cahil komutanlar, hiçbir şeyi yokken savaşta zengin olanlar onu derinden üzmüştür. “Neler Gördüm” şiirini cephede şahit olduğu çarpıklıklar için yazmıştır:

Yedi yıldır gardaşlarım,
Falan gördüm filan gördüm
Duyun beni gardaşlarım
Bizi nasıl yolan gördüm...

Yalnız başta kalmak için
Hemen zengin olmak için
Bu milleti çalmak için
Türlü türlü plan gördüm

Birkaç cahil geçti başa
Zannetti kendini paşa
Vurdu bizi daşdan daşa
Darmadağın alan gördüm

Askerine cihat demiş
Görün bakın hedef nemiş
Bulmak için altun gümüş
Dağı taşı delen gördüm

Çarıkızlar gani oldu
Bu parayı nerden buldu
Gelen yardım nerde kaldı

Yetim hakkı çalan gördüm...

Gerçekleri yazar kalem
Bu gerçekler verir elem
Molla Musa nasıl gülem
Vatanımı alan gördüm

Güncel ve Siyasî Konular

Ali Molla Musa, Türkiye ve dünya üzerindeki güncel siyasi gelişmeleri yakından takip etmiş ve bu konularla ilgili şiirler yazmıştır. Arap Baharı, 15 Temmuz, Evet-Hayır Oylaması, Afrin İle Malazgirt, Ak Parti, Ölümüne Sizinleyiz başlıklı şiirleri güncel ve siyasî konularda yazdığı şiirlerdendir:

15 Temmuz

Türk'e karşı oynandı bir büyük oyun
Sandılar ki kurtlar olmuşlar koyun
Zalim kâfirlere eğmedi boyun
Türk milleti 15 Temmuz gecesi...

Ölümüne Sizinleyiz

Ele ele verdi bu millet
Bitecek artık bu zillet
Lider Recep, Reis Devlet
Ölümüne sizinleyiz...

Sonuç

Suriye'de 2011 yılından bugüne yıkıcı bir iç savaş yaşanmıştır. Bin yıldır bölgede yaşayan Türkler bu savaştan en fazla etkilenen gruplardan biridir. Nüfusları 2 milyondan fazla olan Suriye Türkleri savaşın başlamasıyla evlerini terk etmek zorunda kalmış ve Türkiye başta olmak üzere çeşitli ülkelere sığınmıştır. 1940 ve 2000'li yıllar arasında Türkçe matbuatın yasaklanması ve diğer birtakım baslıklar yüzünden ülkede bir Türkmen eliti oluşmamış, bunun sonucu olarak da Suriye Türkleri arasında yazılı bir edebiyat gelişmemiştir. Bununla birlikte Suriye'nin Bayır-Bucak bölgesi Türklerinden Ali Molla Musa, halk şiiri tarzında yazdığı şiirlerle Suriye Türkmen edebiyatının yaşayan nadir temsilcilerindendir.

Şiirlerinde Molla Musa mahlasını kullanan şairin basılmamış 80 şiiri bulunmaktadır. Âşıklık geleneğinin bâde içme, çıraklık ve saz çalma gibi unsurlarını taşımadığından dolayı halk şairi olarak anmanın daha uygun olacağını düşündüğümüz Ali Molla Musa, kendine has bir şekilde hazırlıksız şiirler söyleyebilmektedir. Şair, kendisini etkileyen bir olay karşısında aklına gelen mısraları önce ezgili okumakta, daha sonra yazıya geçmektedir. Bu türden bir şiir oluşturma yönteminin, onun gençliğinde ezberlediği ve şiir kısımlarını sık sık türkü olarak söylediği halk hikâyelerinin icrasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Ali Molla Musa'nın yaşadığı bölgede onu etkileyecek bir âşıklık yahut halk şiiri geleneğinden söz edilemez. Bununla birlikte gençlik yıllarında dinlediği Hz. Ali Cenknâmeleri ile kasetlerden dinlediği Âşık Reyhani ve Murat Çobanoğlu anlatması halk hikâyeleri onu gelenek ile tanıştırmış, halk şiirine heves duymasını sağlamıştır. Bu yönüyle Ali Molla Musa'yı *ikincil sözlü kültür ortamında* yetişen bir halk şairi olarak görmek gerekir.

Şiir yazmaya 1994 yılında başlamış olsa da asıl şiirlerini 2011 yılında başlayan iç savaştan sonra kaleme almıştır. Özellikle Bayır-Bucak Türklerinin mücadele verdiği Türkmen Dağı'nda savaşa katılması ve savaşta şahit oldukları onu şiir yazmaya daha fazla sevk etmiş; bu süreçten sonra nispeten şiir tekniği gelişerek, yazdığı şiirlerin sayısı artmıştır. Savaş süreci aynı zamanda onun şiirlerinin millî konularda odaklanmasını sağlamıştır. Böylece; bayrak, vatan, Türklük, tarih bilinci, millî birlik gibi konular şiirlerinde ağırlıklı olarak yer bulmuştur. Bunların dışında din, eleştiri, güncel olaylar ve siyaset şiirlerinde işlediği diğer konulardır. Gerek hayat hikâyesi gerekse şiirlerinde işlediği konular üzerinden değerlendirildiğinde, kendini Türkmen davasını anlatmaya adanmış olan Ali Molla Musa'yı Suriye Türklerinin millî şairi olarak ilan etmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Ağa, Mahmud Emin (2008). *Muhtaratu Mine'l-Şiir El-Türkiyye, El-Kadim ve'l-Muasır*, Dımışk.
- Ağa, Mahmud Emin (2008). *Nabazatü'n-Türkmanıyye: Türk Çırpıntıları*, Lazkiye.
- Donovan, G. Murphy (2011). "Arab Awakening?" Erişim: 15.04.2013, http://www.americanthinker.com/2011/04/arab_awakening.html
- Erol, Mehmet (2012). *Halep Türkmenleri Halk Kültür Araştırması*, Ankara: Grafiker Yayını.
- Erol, Mehmet (2014). "Suriye Türkmenleri ve Edebiyatları", *Türk Dilinin ve Edebiyatının Yayılma Alanları Bilgi Şöleni Bildirileri (7-9 Ekim 2010)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Erol, Mehmet (2017). "Halep (Suriye) Türkmenleri Arasında Yaşayan Cönkler", 8. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Türk Halk Edebiyatı 2.C.*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayını, 57-70.
- Gömeç, Sadettin (2003). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayını.
- Günay, Umay (1992). *Türkiye'de. Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Akçağ Yayını.
- Hamdi, Ahmed (2006). *El-Oğuz El-Türkman*, Dımışk.

- Iyd, Muhammed Hayr (2004). *Uyunu'l-zaman Limen Sekenü'l-Colan Min Aşairi't-Türkman*, Dımışk.
- İnanç, H. (2012). "Transformation of Arabic Identity during the Arabic Spring". *International Journal of Humanities and Social Science*, 2/23, pp.199-203.
- Kaya, Doğan (2010). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayını.
- Oğuz, M. Öcal (1994). *Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü ve Bugünü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Ong, Walter J. (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'n Teknolojileşmesi* (Çev. S. P. Banon), İstanbul: Metis Yayınları.
- Sağsen, İ. (2011). Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması. *Ortadoğu Analiz*, 3/31-32, ss.57-64.
- Şabani, Hişam (2006). *Ahbaru İmbaratoriyetü'l Gök Türk Min Meseletü Tonyukuk*, Dımışk.
- Tekek, Murat (2012). Arap Baharı ve Nedenleri. Erişim: 15.04.2013, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3674-arap-bahari-ve-nedenleri>
- Türkmani, Usame Ahmed (2007). *Tarihü'l-Etrak ve't-Türkman*, Humus.

Elektronik Kanyaklar

- URL-1: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137> (Erişim: 3 Kasım 2018).
- URL-2: <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Erişim: 04 Kasım 2018).
- URL-3: <http://www.gazetevatan.com/suriye-de-turkmenler-artik-biz-de-variz-diyor-1124271-gundem/> (Erişim: 04 Kasım 2018).